

Bódi Zoltán

A nemzeti identitást kifejező nyelvi eszközök

Identitásképp Jókai Mór
Olympi verseny című színművében

Absztrakt

Jókai Mór színműve, az *Olympi verseny* a Nemzeti Színház fennállásának ötvenedik évfordulójára született, 1887-ben állították színpadra. Az alkalmi színmű múlt és jelen színjátszásbeli szerepét a Múlt és a Jelen vitáján keresztül mutatja be, ám ennél magasabbra is emelkedik: a nemzeti identitás történeti múltbeli és jelenbeli szimbólumainak a jelentőségét méri össze. Célom, hogy vizsgálatomban bemutassam az identitás fogalmának általános megközelítési módjait, az identitás rétegeit, és ezek közül is elsősorban a nemzeti és a nyelvi identitás kifejezőeszközeire koncentrálok. Kutatásomban az *Olympi verseny* című színműnek azokat a szóképzésbeli, retorikai, stilisztikai és szemiotikai nyelvi eszközöket vizsgálom meg, amelyeket Jókai a nemzeti identitás elemeinek az ábrázolására használt darabjában. Ez alapján megkísérlem kirajzolni, hogy Jókai ebben a darabjában milyen nemzetképet, milyen identitásformát képzelhetett el.

Kulcsszavak: identitás, nyelvi identitás, nemzeti identitás, retorika, stilisztika, szemiotika

Bevezetés

Ennek az esettanulmánynak az a célja, hogy bemutassa, milyen nemzeti identitásképp rajzolható ki Jókai Mór *Olympi verseny* című színműve alapján (Jókai 1893). A színmű alcíme *Ábrándkép a budapesti Nemzeti Színház ötven éves fennállásának ünnepére*, tehát egy olyan intézményről emlékezik meg, amely a 19. században végbement felvilágosodás, nemzetté formálódás és nyelvújítás – azaz a nemzeti identitás – formálódása folyamatában kulcsjelentőségű szervezetté vált.

A magyar nyelvű drámairodalom és színjátszás felvirágoztatása a reformkort, a nyelvújítást bevezető diskurzusokban is megjelent. A magyar nyelvű irodalom, a fordítások és az önálló magyar drámák, komédiák, egyéb irodalmi művek alkotását már Bessenyei György is szorgalmazta programjában. Ahhoz, hogy a műveltség, a tudás színvonala emelkedjen, magyar nyelven írt színművekre is szükség van, ezt írta *Magyarság* című röpiratában:

„Mért nem lehetne egy nemzetnek multságára, annak anyanyelvén írni? És miért ne lenne szép dolog komédiával vagy egy Pontyival valakinek hazáját megneveltetni? Menjen kiki, ahol mehet. Most volna egyszer ideje a magyarságot emelni. A budai nagy universitásnak miért nem lehetne olyan magyarokat magához kapcsolni csak becsülettel, fizetés nélkül, kik hazájok nyelvét tudják? Új szókönyvet volna jó osztán csinálni, hol meghatározatnának az új magyar szók. Az universitás magára vehetné a jó magyar könyveknek megvizsgálását, kinyomtatását. Fordíthatatna magyarra Cicerót, Epictetust, Senecat, Rollint, Milottot, Hübnert sat. Hadd lehetne magyarul is tanulni; megvennék az ilyen munkákat, s így az universitásnak pénze, a nemzetnek pedig magyar könyvei lennének.” (Bessenyei 1778, 16.)

Széchenyi István 1832-ben a *Magyar játékszinről* című munkájában indítványozta egy állandó magyar nyelvű színház felépítését. „A vármegye kebeléből a magyar nyelv terjesztése ügyében kiküldött bizottság felhívására adta ki, mely a színház életrehívását illető gondolatait tartalmazta” (Gárdonyi 1941, 8).

Széchenyi szerint nehezen indult a Nemzeti Színház ügye: „Magyarországban a’ honi Játékszinnek tartós életbe hozatása, soktul érzékenyen ohajtott tárgy; áldozat pedig számnélküli tétetett már, de azért bizonyos sikert ebben is, mint olly sok másban, még nem tud előmutatni a’ Magyar. [...] A’ cél nem kevésb és

semmi egyéb, mint hazánkat a' Játékszín kellemiben 's hasznaiban részesíteni általában" (Széchenyi 1832, 5–7).

És miért is fontos az állandó társulattal rendelkező Nemzeti Színház megalakítása? Mert fejleszti, terjeszti a magyar nyelvet, formálja az ízlést, kiműveli a magyar nyelvű közönséget, és – nem utolsósorban – szórakoztatja is: „Legelőször is azon öröm: a nemzeti nyelv, izlés és szokásnak kifejtéséhez, józanításához s nemesítéséhez járulni leghathatóshlag; s aztán: azon kellemes időtöltés, mely közvetlenül egy jól elrendelt Játékszinbül háramlik a' hallgatókra" (Széchenyi 1832, 9–10).

Konkrét elképzelése is volt a Nemzeti Színház helyszínére: „...soha sem fog azért általános színházi siker – s ím ez a' mi kell – se Kassán, se Miskolczon, se Pécsen, sem az ország akármily nevezetes helyén, akár hány századok alatt is, némi tökélyre kifejlenni, míg Buda-pesten rendes színház, elbomolhatlan fel nem

1. kép. A Nemzeti Színház épülete 1880–1890 között (Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.05.083. Év: 1900. Képszám: 82138.)

áll” (Széchenyi 1832, 17–18). Széchenyi eredetileg a Duna partjára képzelte el az épületet, de végül máshol valósult meg.

A Nemzeti Színház helyszíne sorsszerűen már a megalapítás gondolatától fogva bizonytalan volt. Végül némi huzavona után az első épületet 1835-ben kezdték el építeni a Kerepesi úton (a mai Rákóczi út 3. szám alatt), és 1837. augusztus 22-én adták át Pesti Magyar Színház néven, majd 1940-től már Nemzeti Színházként működött.

Az épületet kezdettől fogva ideiglenesnek szánták, s a bővítések, átépítések után, Jókai színművének megjelenése után tizenöt évvel, 1908-ban végül is tűzbiztonsági okok miatt kiköltözött belőle a társulat. Ekkor bérelte ki az állam a Nemzeti Színház céljára – eredetileg szintén átmeneti jelleggel – a Blaha Lujza téri Népszínház ikonikus épületét, ám ennek a története már új lapra tartozik (lásd Nemzeti Színház, é. n.).

Az identitásról

Identitásunk rétegzett, összetett rendszer, a személyestől a csoportoson át a nemzetiig sok összetevője van, amely a fizikai és a virtuális térben is érvényesül. „Az identitás sajátos szerveződésű kognitív struktúra, amely az ember társadalmiasulásának, környezetébe való belenövekedésének, szakszóval szocializációjának folyamatában alakul ki. A nyelv az ember kognitív felszereltségének része, ennek következtében egész mentális tevékenységünk, így az identitás kialakulása is a nyelvvel, a nyelv közvetítésével zajlik” (Kiss 2017, 806). Továbbá: „Az azonosságtudat az emberi lét egyik alapfeltétele, a kollektív identitástudat egyik legjellemzőbb formája pedig a nemzettudat...” (Bitskey 2007-et idézi: Péntek 2010, 161). A magyar nyelvnek szimbolikus értéke van a magyar nemzeti identitás kialakulásában (Péntek 2010, 161–162).

Értelmezésem szerint az identitás a „Ki vagyok én?” kérdésre adott válaszok sorozata, az önazonosságunk alapvető része, olyan összetett, soktényezős fogalom, amelyben a nyelvnek meghatározó szerepe van (Bódi 2020, 10). A kultúra terjesztésében a magyar nyelvű színjátszás központi szerepet játszik, és ez a magyar nyelv használatával, terjesztésével alapvetően hozzájárul a nemzeti identitás kialakulásához.

Az identitásra utaló szerkezetek

Jókai Mór *Olympi verseny* című színművében a múlt és a jelen a nemzeti kontextusban megjelenő két megszemélyesített eszmény, tehát elméleti kategória, olyan alapfogalom, amely orientáló minta, vagyis a normarendszer része. Az egyén és a közösség identitásának természetes eleme a jelen mellett a múlt is, ezért elemzésemben a Jókai által megszemélyesített Múlt és Jelen eszményeinek az összetevőit, az azokra utaló fogalmakat, kifejezéseket emelem ki. Tematikus csoportokba rendezem a színműnek azokat a leírásait, amelyeknek a jelenléte érintkezik az identitásfogalommal. A tematikus csoportok az alábbiak:

- hagyomány és divat,
- passzív és aktív elemek,
- szembenállás és összetartozás,
- eszmény és élvezet,
- örök értékek: halhatatlanság és örökifjúság;
- történeti múlt, az irreális/megszépített/ideális múlt és a reális jelen;
- szimbolikus elemek: a főváros és a főváros nemzeti identitást meghatározó épületei;
- a nemzeti nyelv,
- a művészetek,
- a nemzetkarakter.

Hagyomány és divat

A díszletezés leírásából kiderül, hogy a múlt a klasszikus hagyományokon alapul (római viselet), a jelen pedig divatszerű. A klasszikus értékeken nyugvó hagyomány tehát éppen úgy hozzátartozik identitásunk meghatározásához, mint a jelenleg éppen népszerű, átmeneti jelenség: a divat.

„A szintér két oldalán az előtérben áll két Eszmény: Múlt és Jelen, nőalakok. Az egyik régi római viseletben, a másik mostani divat szerűben.” (Jókai 1893, 373.)

A hagyomány és a divat jellemzőit megtestesítő Múlt és Jelen bemutatásánál és a színműben végig megjelenik, hogy e két jelenség ellentét és egyben elválaszthatatlan összefüggés:

„Testvér és ellen, egymástól született. Elválhatlan és együtt nem levő Ikertársak neve »Múlt« és »Jelen«.” (Jókai 1893, 374.)

Az identitásunk is pontosan ilyen sok szempontú: távoli és közeli, de mindenképpen összetartozó elemek kapcsolódása.

Passzív és aktív elemek

Figyelemre méltó, hogy mindkét megszemélyesített nőalak fényt ad ki, tehát megvilágosít: a Múlt passzívan (tükröz), a Jelen aktívan (fáklyát tart a kezében). A Múlt kezében tartott tükör fényt tükröz arra, amerre fordítja, továbbá a Múlt tükörbe nézve látjuk önmagunkat, azaz a múlt teszi láthatóvá és érthetővé a jelent. A Jelen pedig varázsfáklyát tart, azaz varázsol a fényével, aktív teremtmény van benne. Az identitás is egyszerre áll passzív, stabil, állandósult értékekből, és ugyanilyen fontos része a karakterünket, önmeghatározásunkat aktívan, kreatívan alkotó értékrendszer.

„A Múlt kezében egy varázstükör, melylyel fényt vet, a merre fordítja. A Jelen kezében varázsfáklya.” (Jókai 1893, 373.)

Ha az eddigiek alapján kívánunk következtetni Jókai nemzetiidentitás-fogalmára, akkor arra juthatunk, hogy ez a klasszikus hagyományokon alapuló múlt és a divatszzerű jelen összessége, amelyek együttesen szükségesek az (ön)értelmezéshez. Az identitás része a passzív, szilárd értékrend, valamint az aktív, kreatív teremtmény, újraértelmezés.

Szembenállás és összetartozás

A múlt és a jelen ugyan szemben állnak egymással, de együttesen szerepelnek a színpadon, mindkettő szükséges eleme az önértelmezésnek. Olyan szimbolikus ellentétek kerülnek elő, mint a sötétség és a fény, a testvér és az ellenfél. Az identitás is ehhez hasonlóan sokrétegű, sokféle összetevőből álló rendszer.

„ORÁKULUM Kik vagytok?
MÚLT Testvérek és ellenfelek.
JELEN Ikrek, kik egymástól születtek.

MÚLT Együtt soha; de elválhatlanok.
 Az én nevem: az átlátszó sötétség,
 Melyben minden meglátszik, a mi volt.
 JELEN Enyém a fénysugárból szőtt homály,
 Melyen nem látszik semmi át, mi lesz.
 (Jókai 1893, 373.)

A létünk tehát a múlt és a jelen kapcsolata, a jelen értelmezhetetlen a múlt nélkül, a múlt és a jelen mégis élesen elválik egymástól, de egymás nélkül nem létezhetnek. Ez egyben retorikai eszköz is: az oppozíció, az ellentét módszerével erősíti a kölcsönhatást, hisz az egymással szemben álló tényezők nem értelmezhetők egymás nélkül (vö. Adamikné 2010, 307–309).

Eszmény és élvezet

A múltban gyökerezik az eszmény, és ezeken alapul a jelen célrendszere, vagyis az élet, a szív (érzelem) és a szenvedély. A múltban gyökerező eszmény legjellemzőbb szimbólumai és fogalmai Jókai színművében: a klasszikus művészek, az ókori színjátszás (*kothornosz*), fennkölt, patetikus, harcban erős, testben és lélekben kemény. „Törzsökünknek Ez a virága, lombja és gyümölcse!” (Jókai 1893, 382.)

A jelen pillanatnyiságát pedig Jókai ezekkel a szimbólumokkal és fogalmakkal ábrázolja: sablon, úton-útfélen szedett minták, őrült démon rémszeszéyei, érzelmős negély, siráncok, álpátosz, túlzás, szenvedély, a piederstárlól leszállt ember, a valós, teljes, érthető, hétköznapi ember a hibáival és az értékeivel együtt; a szív világa, vágyak, hiúság, szenvedély.

Folyton aktuális, ami Jókai szimbólumrendszeréből is kiviláglik: az önmeghatározásunk nemcsak a jelen mulandó, pillanatnyi, érzelmi, élvezeti értékein alapul, hanem része kell legyen a múltban gyökerező, átöröklődő normarendszer is.

JELEN S ki e fakó alak? E bús magyar?
 MÚLT Ez a te őőd, a vándor dalár,
 Ki egy személyben költő és színész,
 Kezében ott az egész zenekar,
 Az a koboz; – ők ime hárman együtt;
 A költő, a lant, és az ég viharja

Bejárják a hazát és énekelnek
 Elmúlt napokról, hősookról, dicsőkről;
 S azoknak hosszú szenvedésiről.
 (Jókai 1893, 379.)

Örök értékek: halhatatlanság és örökifjúság

A múlt halhatatlan, a jelen viszont örökifjú. Jókai színművében a jelen felől nézve a múlt fejletlen, elavult, nevetséges, viszont a múlt felől nézve, a múlthoz képest a jelen nem jobb minőségű, hanem csak sablonos, túlzottan földhözragadt, e világi, mert nem a normatív eszmények szerint cselekednek a jelenbeliek, hanem a mának élnek, nem patetikusak, a jelen élet mintáit követik, felszínesek és sekélyesek. Retorikai értelemben tehát a jelenből Jókai ábrázolásában hiányzik az *éthosz* és a *páthosz* is, viszont a múltban mindez megtalálható. Az *éthosz*, a *páthosz* és a *logosz* nélkül pedig nincs érvényes, hiteles és hatásos meggyőzés, érvelés (lásd Adamikné–Adamik–Aczél 2004, 267). Mint ahogy az identitásunknak is nélkülözhetetlen eleme a múltunk és a benne gyökerező értékrendszer.

A múlt értékei szilárdak, örök viszonyítási pontként szolgálnak, és a normatívák csak az idő távlatában kristályosodnak ki – ezt az összefüggést ábrázolja Jókai a Múlt egyik megszólalásában:

„Láttam születni mind e csarnokot. –
 Midőn az első fundamentomát
 A legszerényebb hajléknak lerakták
 Nagy emberek, – kicsiny volt a hirök,
 De tetteik valának a nagyok.
 Maguk elmúltak, el lettek feledve,
 De a kő, melyet összeraktak, él!”
 (Jókai 1893, 380.)

Az idealizált történeti múlt és a reális jelen

A magyar nemzeti múlt harcos, komoly és nem játékos, testben és lélekben erős, a sok sorscsapásból Jókai kiemeli a török megszállást, és ezek a sorscsapások azért hasznosak, mert megtanultuk belőlük, mi a fájdalom. A művészet szerepe az, hogy hitelesen adja át mindezt. Jókai színművében a nemzeti

identitást megalapozó művész ikonikus figurája a múltat hitelesen ábrázoló Tinódi Lantos Sebestyén.

A jelen szempontjából nézve viszont a sorscsapásokkal teli múltunk túl szomorú, a török megszállásnak pedig nem is kell a nemzeti identitás részévé válnia, hiszen idegen.

A múlt emlékeit tartják életben a történeti eseményeinket ábrázoló művészek, és ők értelmezhetők a jelen színjátszása őseinek: tehát a múlt emlékeiből nőnek ki a jelen értékei.

A retorikai ellenpont szerint a jelen szempontjából viszont mindez csak mese, amit el lehet, el kell felejteni, a jelen szempontjából a múlt érthetetlen, ugyanakkor a jelen érthető és valódi.

A múlt és a jelen igazságtartalmának a viszonylagosságára utal Jókai, amikor kiemeli, hogy a jelen megszépíti a múltat: a múlt valójában nem olyan dicső és szép, mint ma gondoljuk. Az identitásunk alapjai tehát viszonylagosak.

Jókai előrelátó, logikusan következtető gondolkodását bizonyítja, hogy némiképpen meglepő módon egy nagyon modern, a mai, 21. századi identitásértelmezés egyik legfontosabb dilemmáját is megfogalmazza:

„A nemzetélet gyorsabb lüktetési
Uj tért nyitottak a költő előtt,
És azzal uj pályakört a művésznek.
S nincs többé szép hazánk körül bezárva:
Már hozzá számítunk a nagy világhoz,
A múlt alatt csak országunk szívében
Volt versenyünk a művelt idegennel!
Most versenytársunk az egész világ.”
(Jókai 1893, 387.)

Tehát az identitásértelmezésben szemben áll a nemzeti elemek dominanciája és a világ nemzetei közötti verseny, vagyis a nemzetközi versenyképesség.

A főváros szimbolikus elemei

Külön kiemeli Jókai a nemzet fővárosát, Budapestet, amely a „magyarhonnak szíve”, viszont a múltban lezajlott veszteségek emlékei csak gyengítik a jelenben élők önazonosságát.

„Mi szívszorító egy tekintet ez?
Török sírokkal fedett temető.
Sötétlő bástyarom, korhadt palánk,
Mely a bozótban elvész. Ott a sáppadt
Égbolton felnyúló török moscheék. –
Mért hivod ezt az én bölcsőm honának?”
(Jókai 1893, 378.)

A következő szerzői utasításban érdemes arra figyelni, hogy csupa, a magyarság szempontjából ikonikusnak számító helyszínt és épületet emel ki Jókai Mór:

„...ott áll Budapest mostani képe madártávlatból; úgy, hogy az előtérben a nemzeti színház, az operaház, a népszínház állnak; a háttérben Buda a kiépült királyi palotával, a Mátyás-templommal, mögötte a fénylő nappal.”
(Jókai 1893, 380.)

A nemzeti nyelv

Előkerül a magyar nemzeti identitás egyik legjelentősebb alkotóeleme és szimbóluma, a magyar nyelv (Péntek 2010, 165) és annak legfontosabb közvetítője, a nemzeti színjátszás. A múltban kialakult a kiművelt nyelven szóló (szín)művészet, amely a nemzettudat egyik legfontosabb formálója. Visszhangoznak itt a felvilágosodás, a reformkor, a nyelvújítás alapeszméi: a magyar irodalmi nyelv megteremtése, a magyar nyelvű drámairodalom felvirágoztatása, a nemzeti színjátszás megteremtése, és itt helyben is vagyunk, hisz ez a színmű is kifejezetten a Nemzeti Színház évfordulójára született. Jogos következtetés lehet, hogy a Nemzeti Színház a magyar nemzeti identitás egyik legmeghatározóbb, központi szimbóluma.

Jókai a kiművelt nemzeti nyelvről megjegyzi, hogy az a patrícusnak és a polgárnak is érthető. Előfutára lehet ez a gondolat a közérthetőség igényének, amely a jelenlegi nyelvstratégia egyik központi iránya, és mind a mai napig igen jelentős probléma is (Bódi 2023, 45). Ráadásul európai, sőt amerikai nyelvstratégiai program is egyben (EUHWC 2015, FPLG 2011, Bódi–Katona 2025).

„De sőt el kellett irtani maguktól
A nyelvérzékkal nemzet szellemével
Meg nem férő avult szokásokat,
Az érzelgős negélyt, siránkozást.
Felhőverő alpáthoszt, túlozást,
A vándor ponyva-sátrakban divott
Félszeg, szenvedő, álézéseket,
S helyettük újként megteremteni
Az ős igazból, nemzet jellegéből
Eredt modort, mozgást, szavallatot.”
(Jókai 1893, 382.)

Jókai nemzetnyelv-fogalmának része, hogy a nyelvünkben ismerünk igazán önmagunkra, tehát ez határozza meg igazán az identitásunkat. Egybecseng ez a mai kutatók fentebb idézett elméleteivel.

A művészetek

A művészet identitásképző erejéről is képet kapunk. Jókai szerint a művészet a nemzeti múltban gyökerezik, a múlt dicső alakjait mutatja be – a jelenben élők a múlt dicső alakjaiban ismernek magukra.

„Eljött a költő és új régiókat
Nyitott a honi művészet előtt,
Életre hívta »nagy« történetünk
Erőtéljes dicső alakjait,
Kibe a művész önlángját lehelte,
Mint két fél-isten, a ki egybe forrt,
Teremtővé lett költő és művész.”
(Jókai 1893, 382.)

Ha esztétikai síkra lépünk, akkor a jelen szempontjából a művészet már nem eszköz, így az identitásmeghatározásnak sem eszköze, hanem csak önmagáért való: „Ma a művészet célja önmagának” (Jókai 1893, 385). Folyamatosan előke-
rül, hogy a múlt az ideálok világa, a jelen pedig a realitásé, és a jelen színjátszá-
sának a mai embert kell bemutatnia, nem pedig a múltban kialakult ideálokat.

Ugyanakkor egyre világosabb, hogy a jelen realitása a múlt ideáljaiból nő ki, azokon alapul, nélkülük értelmezhetetlen.

„Ma már a nép fogalma egy világ.
Más emberek, új osztály, társaság.”
(Jókai 1893, 386.)

„Már hozzá számítunk a nagy világhoz,
A múlt alatt csak országunk szívében
Volt versenyünk a művelt idegennel!
Most versenytársunk az egész világ:
S egyenlő színvonalra kell hatolnunk
Nagy népcsaládok ős művészetével.”
(Jókai 1893, 387.)

A nemzetkarakter

Visszatérve a művészet, a színjátszás, az irodalom nemzetformáló erejére, Jókai szerint a magyar identitás nemzeti karakterjegyei a következők: a magyar nép délibábos pusztákon él, szalmás kunyhókban lakik, csárdákban vigadozik: „Törzökünknek / Ez a virága, lombja és gyümölcse!” (Jókai 1893, 382).

A művészet feladata pedig az identitás bemutatása a nemzetnek, hogy megerősítse azt, valamint a művészetnek köszönhetően ismer magára a nép. A nemzeti identitásnak fontos eleme a népdal, a magyar zene és a magyar színjátszás.

A mű retorikai szerkezete

A téma értelmezhetősége, szemléltetése és nem utolsósorban a színpadi bemutatathatóság végett Jókai a múltat és a jelent megszemélyesíti két nőalak formájában. A szerző tehát a metaforizálás, azon belül is az antropomorfizálás eszközével él.

„A szintér két oldalán az előtérben áll két Eszmény: Mult és Jelen, nőalakok. Az egyik régi római viseletben, a másik mostani divat szerűben.
– A Mult kezében egy varázstükör, melylyel fényt vet, a merre fordítja.

A Jelen kezében varázsfáklya. – Középen egy tripószon van egy nagy mellszobor álarcz; a delphii orákulum közlöje, előtte oltáron láng ég.” (Jókai 1893, 373.)

A szöveg végigviszi a megszemélyesített Múlt és Jelen dialógusát, amely személyes, de nem személyeskedő. Tehát Jókai nem manipulál, pusztán érthetővé, e világivá tesz olyasmit, ami elvont és elméleti. Az elvont és teoretikus identitás-fogalom konkrét megtestesítője, értelmezési kerete a múlt és a jelen. Ez nemcsak Jókai színművében, hanem általánosságban is igaz.

Azonos rangú eszményként vezeti be Jókai a múltat és a jelent, egyik sem előrébb való a másiknál, egyenrangú félként vesz részt a két megszemélyesített alak a dialógusban: „A szintér két oldalán az előtérben áll két Eszmény: Mult és Jelen” (Jókai 1893, 373).

Az *éthosz*, *páthosz*, *logosz* egysége szépen kirajzolódik a műben. Az etikai alapelvek a mű retorikai szerkezete szerint viszonylagosak, mert a jelen felől nézve a múlt fejletlen, elavult, nevetséges. A múlt felől nézve a jelen viszont nem jobb minőségű, hanem sablonos, túl földhözragadt, mert nem a klasszikus értékek szerint cselekednek a ma emberei, hanem a mának élnek, a jelen élet mintái felszínesek és sekélyesek a múltéihoz képest.

A *páthosz*, tehát a helyzethez illő emelkedettség a mű retorikai szerkezetében a múlthoz kötődik igazán: a római viselet, a történeti hagyományainkban megmutatókozó hősiesség, a művészet dicsőséges történeti múltat leíró küldetése. Az irodalom közérthetősége, helyzethez és közönséghez illősége alapvető elvárás.

„De sőt el kellett irtani maguktól
A nyelvérzékkal nemzet szellemével
Meg nem férő avult szokásokat,
Az érzелgős negélyt, siránkozást.
Felhőverő alpáthoszt, túlozást,
A vándor ponyva-sátrakban divott
Félszeg, szenvelgő, álérzéseket,
S helyettük újként megteremteni
Az ős igazból, nemzet jellegéből
Eredt modort, mozgást, szavallatot.”
(Jókai 1893, 382.)

A *logosz* pedig az egész mű retorikai szerkezetében figyelhető meg. A fő retorikai eszköz a szembeállítás, ellentét, amely nem ellentmondás. Tehát két egymással ellentétes szereplő, eszme, fogalmi kategória sok szempontú szembeállítása, amelynek a konklúziójában mutatkozik meg a mérlegelés (Adamikné 2010, 307–309). A konklúzió pedig a kompromisszumon alapul. Jókai szerint a jelen eszményei (normatívái) a múlt felől nézve értelmezhetők. A jelen is értékeli a múlt dicsőségét, a múlt nagy szerzőit, a nyelv szépségeit, és ebből terem a jelen értékrendje.

ORÁKULUM A verseny véget ért. Ítéletem:

»Az a babér becses, melyet a boldog élő

Önhomlokáról az elmúlt fejére tesz.«

JELEN Követve légyen, istennő, szavad!

»Az a babér becses, melyet boldog élő

Önhomlokáról az elmúlt fejére tesz.«

(Jókai 1893, 388.)

Ha a vizsgálódásunk középpontjában álló nemzeti identitás szempontjából értékeljük az Orákulum ítéletét, akkor azt látjuk, hogy a nemzeti identitásunk a nemzeti múltunkon, történelmünkön, hagyományainkon alapul, és mindezt a művészetek, az irodalom, a színjátszás a nemzeti nyelv által közvetíti.

Valóban kompromisszumos a konklúzió, mert a Jelen utolsó monológjában is olvashatjuk, hogy a jelen dicsősége a múlt hagyományain alapszik, és az Orákulum logikus következtetése ezek után, hogy a dicsőség metaforája, a babérkoszorú a Múlt fejére kerül.

„Dicső örökség! Ez tagadhatatlan!

De elpazalva semmi sincs belőle:

Nem vesztenk el semmit a hagyományból...”

(Jókai 1893, 387.)

A felhasznált irodalom

- Adamikné Jászó Anna. 2010. „Ellentét és ellentmondás”. In Adamik Tamás (főszerk.): *Retorikai lexikon*, 307–309. Pozsony: Kalligram.
- Adamikné Jászó Anna, Adamik Tamás és Aczél Petra. 2004. *Retorika*. Budapest: Osiris.
- Bessenyei György. 1778. *Magyarság – A magyar néző*. (Magyar irodalmi ritkaságok XVI.) Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1932. Online elérés: https://real-eod.mtak.hu/7984/2/MTA_Konyvek_867494_2.pdf (utolsó letöltés: 2025. május 5.).
- Bitskey István. 2007. „Az identitástudat formái a kora újkori Kárpát-medencében”. In Bitskey István és Fazakas Gergely Tamás (szerk.): *Humanizmus, religio, identitástudat: Tanulmányok a kora újkori Magyarország művelődéstörténetéről*, 11–23. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Bódi Zoltán. 2020. „Digitális identitás – nyelvi identitás – digitális kommunikációs környezet”. *Információs Társadalom* 20(3): 7–26.
<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XX.2020.3.1>
- Bódi Zoltán. 2023. „A magyar hivatali nyelv és a nyelvi identitás kapcsolata”. In Bíró Csilla és Nagy Dóra (szerk.): *A Magyarságkutató Intézet évkönyve, 2022*. Budapest: Magyarságkutató Intézet.
- Bódi, Zoltán és Katona, József Álmos. 2025. „Language planning issues of Hungarian legal language and the clear writing programme as a possible solution”. *Current Issues in Language Planning* 26(1): 102–119.
<https://doi.org/10.1080/14664208.2023.2283653>.
- EUHWC. European Commission, Directorate-General for Translation és Field, Zeta. 2015. *How to write clearly*. S. l.: Publications Office of the European Union. Online elérés: <https://data.europa.eu/doi/10.2782/022405> (utolsó letöltés: 2025. október 10.).
- FPLG. Plain Language Action and Information Network. 2011. *Federal plain language guidelines*. S. l.: S. n. Online elérés: <https://www.plainlanguage.gov/guidelines/> (utolsó letöltés: 2025. május 5.).
- Gárdonyi Albert. 1941. „Széchenyi István szerepe Budapest fővárossá fejlesztésében”. In Dr. Némethy Károly és dr. Budó Jusztin (szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából* 9., 1–31. Budapest: Budapest Székesfőváros Kiadása.
- Jókai Mór. 1893. „Olympi verseny: Ábrándkép a budapesti Nemzeti Színház ötven éves fennállásának ünnepére”. In Jókai Mór: *Színművek*. Második kötet, 371–388. Budapest: Franklin Társulat. Online elérés: https://mek.oszk.hu/18700/18735/pdf/18735_2.pdf (utolsó letöltés: 2025. május 5.).
- Kiss Jenő. 2017. „Identitás és anyanyelv a magyarság történetében”. *Magyar Tudomány* 180: 805–809.

- Nemzeti Színház. É. n. *Történeti áttekintés*. Online elérés: <https://nemzetiszinhas.hu/torteneti-attekintes> (utolsó letöltés: 2025. május 5.).
- Péntek János. 2010. „Anyanyelv és identitástudat”. *Debreceni Szemle* 10(3): 160–168.
- Széchenyi István. 1832. *Magyar játékszinrül*. Pest: Fűskúti Landerer. Online elérés: <https://mek.oszk.hu/09700/09707/09707.pdf> (utolsó letöltés: 2025. május 5.)